

Et besøg i Åstrup og Ribe først i 1800-årene

Af Lago Matthias Wedel, redigeret og kommenteret af Søren Manøe

I årene 1799-1806 rejste præsten L.M. Wedel (1752-1827) i Evendrup øst for Næstved rundt i det danske rige. Hans første rejse gik til hertugdømmerne og Hamborg. Det gav blod på tanden, og derefter besøgte næsten alle dele af kongeriget.

I 1803 udgav han første bind af sine rejse-skildringer »Indenlandske Rejser igjennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provindser. Med Hensyn tildeels oconom. og statistiske Gjenstande.«. I 1806 udkom andet bind om disse rejser. Når L. M. Wedel ønskede at udgive disse bøger, skyldes det at: »vi har så mange beskrivelser om rejseiagttagelser i fremmede riger, men om vort eget har vi kun såre få, og det kun om enkelte egne«.

Han fortæller løst og fast, om det han ser og hører undervejs. Han interesserer sig for næsten alt, men især landbruget med dets forskellige dyrkningsmåder fra landsdel til landsdel, om husdyravl, landbrugsredskaber osv. Han fortæller om folk han møder, dialekter, egnsdragter, om kroer og præstegårde, hvor han overnattede. I indledningen fortæller han, at: »Jeg rejste med egen befordring, kun få mil daglig, bedede hestene som oftest tre til fire gange hver dag for at vinde desto mere tid til at bese og optegne alle forekommende mærkværdigheder, og på ethvert sted var min første omsorg, at værten skaffede mig en kyndig ledsager, der kunne vise og forklare mig, hvad jeg ønskedes at underrettes om...«.

Nogle gange fik han rejseledsagere med på vognen, som »gav mig gode og skønne underretninger om de byer, steder og egne, hvorigennem jeg passerede. Således havde jeg en student fra Hamborg til Kiel, en kemiker til Flensborg, en sergent til Husum, en bøsse-mager til Ditmarsken, en snedker til Altona osv.« Sine iagttagelser og oplysninger nedskrev han i korte anmærkninger og om aftenen »indførte det i min journal. Urter og planter stod jeg af, samlede den hele vækst eller vigtigste blade, og siden ved lejlighed rådførte mig med mit herbarium...«. Han giver udtryk for, at han har problemer med sproget, især i hertugdømmerne, hvor han ikke forstod plattysk og de andre ikke højtysk. Der er også problemer for ham med dialektudtryk for landbrugs-genstande, men han håber, at det kan »give stof for andre kyndige landmænd til at prøve og berigtige et og andet ...«. Desværre blev det kun til et enkelt og kort besøg i Ribe Amt. »Det er ret skade, at han skal til Jylland, således er talemåden hos nogle, når en mand får et embede eller skal bosætte sig i cimbrernes land, men sandelig! Man kan leve her lykkelig, når man har helbred og eftertanke, især på de steder, hvor der just ikke er flyvesand eller ufrugtbarhed. Vanen er den anden natur. Vi kan jo vænne os til at undvære de københavnske indbildte lyksaligheder, da Jylland igen har så mange behageligheder, ja hvilke er disse? Smukke egne, store skønne købstæder, god spise og drikke, ildebrændsel, ærligt

godt selskab, de fleste livets nødvendigheder for tålelig pris, ingen stor fristelse til luksus og en del flere gode ting«.

Aastrup præstegård

I Åstrup Præstegård boede præsten Jørgen Søborg. Han var blevet kaldet dertil i 1780 og fik nu besøg af Wedel'. Om de to har kendt hinanden vides ikke, men når Wedel overnattede her og beretter om egnen, har der sikkert været et vist bekendtskab mellem dem, og det er nok Søborgs oplysninger, han har noteret ned. Han fortæller, at »Åstrup Præstegård ved Varde er gammeldags, men godt vedligeholdt. Der er omtrent 60 tdr. agerland dertil, og besåes med 14 tdr. rug, 4 tdr. byg, 4 tdr. havre og 6 tdr. boghvede. Der holdes 5 heste, 10 køer og 16 unghøveder på et aparte fælles overdrev. Bøndergårdene der i sognet og omegnen har 10-12 tdr. land til hartkornet, men der er megen hedejord, dog dyrkes stadig mere deraf ved at anvende mergelen fornuftig og hensigtsmæssig. Hvede sås ikke. I haverne er nogle køkkenurter, men slet ingen træer, og nogle steder ikke engang haver. Egnen er skovløs, men ypperlig fast tørv og lyng haves i overflodighed. I heden findes enkelte steder små buske og krat til bevis, at her fordum har været skov. Længere øst på har bønderne bedre jorder, men igen slettere ildebrændsel og mindre hede. Her bruges næsten ingen indhegning, undtagen om haver og små tofter, thi da jorden er sandet, så ville grøfter og diger kun være unyttigt arbejde. Stengærder eller levende hegn er meget sjældent at se, thi intet træ eller plantning kan få fremværd formedelst vindene, da havet er så nær beliggende. Tjenestefolk og daglejere er vanskelige at holde, da de ved at udvandre til det slesvigske kan få en overdreven høj løn, og da nu så mange bønder er blevet selvejere i omegnen ved at have købt deres gårde, så hol-

der de flere folk og lønner dem bedre end tidligere. Desuden lægger bønderne også vind (an) på teglovne, som fordrer arbejdere, og følgelig kan daglejere få nok at tjene, ja man kan ikke engang tilvejebringe de folk som behøves, især ved mergelgravningen og tørveskæringen, thi derom er man her til fulde overbevist om, at mergelen særdeles forbedrer den ellers sandede jord. Mange bønder kan ikke overkomme at få den ført på agrene, fordi de mangler arbejdere, og somme har slet ingen folk, fordi de mere formuende lønner dem så overmåde. Jorden drives i fem år og hviler i fem år. Bonden regner kun fire fold efter udsæden. Gud ved det er lidt nok for umagen, men det synes mig, at der tages for mange halm af den sandede jord. Der tillægges af kvæg og småkreaturer, som går i løs græsning på moserne, men heste og køer tøjres. Bønderne begynder at sætte deres bygninger af grundmur formedels vanskeligheden med at få tømmer. Ellers er deres levemåde og tarvelighed ligesom andre indvånere på heden, dog gør de ej så hyppigt aftenarbejde som andre længere nord på. Hestepuder bindes der af siv til salg, men ikke strømper«.

Om Skads og Vester herreder fortæller han, at der er mange åer og bække, der danner marskarealer, men disse kystnære områder lider ofte af oversvømmelser, »så at både korn og kreaturer bortskylles«. På hedestrækninger er der problemer med »ahlen, som ofte ligger så øverlig, at den kan nås af ploven, og på sådanne steder er afgrøden kun liden. Her graves de ypperlige tørv, klyne (mosetørv), foruden fladtørv (hedetørv). Nogle sogne er plaget med sandflugt og stærke havstorme, med alt dette lever de dog vel og lykkelig ved agerbrug, fiskeri, kreaturers tillæg og salg af tørv, såvel som og ved hjemmegjort tøjs forarbejdelse, og da mange herreder er ganske skovløse,

Aastrup præstegård som den har set ud i pastor Søborgs tid. Bygningen blev nedrevet omkring 1909 og erstattet af den nuværende præstegård. Foto: I Aastrup Sognearkiiv.

så må bonden købe alle fornødne trævarer, især på markederne, hvor der henføres stor forråd af deslige ting«.

Mærkeligt nok omtaler han ikke jydepotteproduktionen som ellers var en vigtig indtægtskilde netop her på Varde-egnen, der var centrum for den store fabrikation af sorte potter, som i tusindevis blev transporteret til blandt andet hertugdømmerne ad landevejen eller med skibe. På en af sine tidligere rejser havde han fået kendskab til denne handel, idet han på landevejen mellem Aabenraa og Flensborg oplevede: »Jeg mødte to læs sorte jydepotter opstablede til en svær højde, som agtede sig til Pinneberg (ved Hamborg) og havde allerede kørt hen ved tredve mil. Den ene vogn havde heste men den anden stude for, som trak i dertil indrettet tøj for panden. Køresvendene gik med bare fødder i træskoene og var ellers velklædte, kun i denne sommerhede syntes mig at et nedslået hatteslag om ørerne var ganske unaturlig, men jyden følger sine egne skikke, som hverken spøg eller alvor kan overtale ham til at aflægge. Der gik 12 fede stude sammenkoblet par efter par ganske rolige bag efter det sidste læs, svære bæster, som endnu skulle have

større fedme i Vilster-Mærskens (Wilster ved Itzehoe), hvorhen de var bestemte«².

Ribe

Fra Åstrup gik turen til Ribe, »den ærværdige gamle stad.... Her er mange tæt bebyggede gader, hvori er nogle smukke huse. På det store torv udmærker sig iblandt de andre smukke bygninger, Postgården, der har man sirlige værelser. Domkirken er meget stor med to tårne, som ovenpå, især det største, er flad og har i det hele en sjælden skøn arkitektur og indvendig mange antikviteter som en rejsende bør betragte... Jeg løb om til den store dør, kaldet kattehoved, men jeg fandt intet af det, jeg søgte i henseende til fortællingen om katten med musene, som der skulle findes aftegnet. Kirken her er ikke så stor som den århusiske, men meget smukkere, indvendig hviler de kunstige hvælvinger på de mange høje stenpiller. Katrine Kirke (Skt. Catharinæ) ligger tilligemed Hospitalet nede ved åen, hvor jeg betragtede de mange skønne enge der omkring, men når vandet undertiden opstiger, fordærver det både græs og hø. Man ser endnu rudera (ruiner) af fordums slot og befæstninger

Ribe Domkirke. Efter et gammelt træsnit.

(Riberhus-voldsted). Skønt staden er skovløs, har omegnen dog behagelige situationer og promenader, da den store Nebså frembringer så mange afvekslinger. Rådstuken, Latinskolen, Korsbrødregård, Bisperesidensen og Hospitalet er store anselige bygninger. Her skal være hen ved 2000 mennesker. Skibsfarten siger ikke meget, da der ingen synderlig sejlads kan have fra stranden op ad åen. Men agerbrug af de mange skønne jorder og fiskeri er næringsvej for mange, ligesom handel og profession er for en del andre indvånere. Man fortalte mig her om klokkenes betydelige størrelse i domkirken. Jeg havde vel lyst til at se den og betræde tårnets overdel, men det blæste så stærkt, at jeg ikke vovede dette forsøg, men ventelig er klokken i Erfurt (i Tyskland) større, som efter professor Snedorfhs angivelse er 5 alen høj, 5 alen i gennemsnit, 2 alen tyk og 15 alen i omkreds. Vist er Ribe det sted, hvor der er mange ting at se af oldsager, naturens frembringelser og andet deslige, men dertil udfordres flere dage og blidere vejr, end jeg havde ved mit korte ophold der. Lærredshandelen og dens udførsel fra Ribe er større, end man formoder. Den indbringer årligt over 50 tusinde rigsdaler, da alle omegnene gør lærreder, sribede tøjer, tørklæ-

der osv. Altid sikker kan afsætte det til købmanden, som igen sælger disse ting med nogen liden fordel. Jeg har købt grå, fine lærreder i hele stykker for meget billige priser, men ønskeligt var det om bønderne ville lægge sig efter selv at avle hørren, da jordarten på de fleste steder dertil er særdeles skikket. Dersom jeg ville fortælle en sjællandsk bonde om det store, svære kvæg, som haves her i Ribe og længere sønder på, da tror han det næppe. Og når jeg sagde, hvorledes det plejes med føde, vanding og renlighed, da måske blev det anset for overdreven omhyggelighed, men just denne pleje, denne omsorg bidrager så meget til kreaturerens trivsel og smukke udseende, thi storheden hidrører rigtig nok fra arten«.

Hermed forlader han Ribe for at aflægge Kolding et besøg. Desværre blev det ikke til flere beskrivelser om Ribe Amt. Da han i 1806 udgav andet bind, indledte han med et vers, som kendetegner formålet med rejseskildringerne:

»Kom billeder af nydte glæder,
af kunst, natur, flid, skønne steder
og alt, hvad jeg på rejsen så!
Kom – skab igen de glemte scener,
at pennen, eders tolk og tjener,
en genpart heraf tegne må«!

Kilder og noter:

L. M. Wedels Indenlandske Rejse igennem de betydeligste og skønneste egne af de danske provindser. Bind 1, 1803, bind 2, 1806.

1. Venligst oplyst af lokalhistoriker Olga Pedersen, Holsted.
2. »L. M. Wedel – den rejselystne præst« af Vivi Jensen, Kolding i Journalen nr. 3 oktober 2002.

Anmærkninger:

Citaterne er tillempt moderne retskrivning.

Søren Manøe, født 1934, Solvænget 107, 6870 Ølgod. Pensioneret lærer og museumsinspektør. Har tidligere udgivet en lang række artikler i Fra Ribe Amt, Ølgod Museum, Mark og Montre, lokalhistoriske bøger m.m.